

В І Д Г У К
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Ващинської Ірини Іванівни
на тему «Соціальні ідентичності та групові лояльності в сучасному
українському суспільстві»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за
спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Проведений нами глибокий аналіз дисертаційної роботи та тексту автореферату Ващинської Ірини Іванівни дає підстави стверджувати, що підхід дисертантки до концептуалізації засад взаємодії соціальних ідентичностей та відповідних до них групових лояльностей із їхньою емпіричною апробацією на загальнонаціональному і регіональному рівнях характеризується актуальністю, оригінальністю та новизною.

Значимість обраної дослідницької тематики як для соціологічної науки, так і сучасної суспільної практики не викликає жодних сумнівів. На нашу думку, одним із ключових аспектів соціологічного осмислення суспільства як цілісності та його регіональної структури є дослідження процесів і результатів соціальної ідентифікації індивідами суспільства та бачення ними себе у цьому просторі. Саме соціальна ідентифікація стає з'єднуючою ланкою між особою й суспільством, умовою формування стійких соціетальних структур, засобом самоорганізації сучасного світу. Усе це підсилює значимість дослідження Ващинської І.І.

Слід усвідомлювати, що серед чинників сучасного конфлікту на сході країни, є чинники, пов'язані з соціальними ідентичностями та лояльностями, що мають історико-соціальну природу, однак досі не знайшли належного наукового осмислення і концептуалізації. Усе це актуалізує науковий пошук в обраній здобувачкою тематиці.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень забезпечується вдало підбраною теоретичною базою, основу якої склали теоретичні ідеї «Я-Ми-ідентичності»

Н.Еліаса, трикомпонентної структури ідентичності А. Ручки, гайфенізму Е.Богардуса, факторів соціальних взаємодій П. Штомпки.

Слід відзначити досить широку емпіричну базу роботи. Емпіричні дослідження, на результатах яких вибудовується дисертаційне дослідження, охоплюють дані низки хвиль масштабних кількісних досліджень, так і якісного характеру. Авторка здійснила глибокий фаховий аналіз даних, де застосувала різноманітні методи, що свідчить про її наукову сформованість і зрілість.

Висновки дисертаційної роботи повною мірою відповідають поставленій меті і розкривають дослідницькі задачі, є аргументованими і вичерпними.

Наукова новизна одержаних результатів

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на досить широкий спектр представлених дисертанткою нових ідей та результатів, що характеризуються новизною. Насамперед, заслуговує на увагу авторська модель пояснення взаємодії соціальних ідентичностей та відповідних групових лояльностей, ядром у якій постають ідентичності і репрезентують рівень індивідуальних/корпоративних агентів, при цьому фокус уваги зосереджений на регіонах України. Оригінальністю і новизною характеризується проведений дисертанткою однофакторний дисперсійний аналіз, в результаті якого було проведене структурування областей України в регіони та їхні зони відповідно до показників соціальних ідентичностей і групових лояльностей. Окрім того, запропоновано авторський варіант структурування регіонів України за критерієм взаємодії соціальних ідентичностей та відповідних до них групових лояльностей як мисленнєво-діяльнісних актів індивідів у часовій перспективі.

Про наукову зрілість дисертантки свідчить оперування понятійно-категоріальним апаратом, зокрема удосконалено низку понять, а також запропоновано й обгрунтовано нові поняття, насамперед, пов'язані з соціальними лояльностями.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертація містить усі необхідні компоненти згідно вимог до написання наукових робіт: анотацію, список публікацій здобувача та безпосередньо текст

роботи, що має класичну структуру – вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Обсяг загального тексту дисертації складає 302 сторінки (10,9 д.а.), з них основного тексту – 184 сторінки (8,3 д.а.). Робота ілюстрована 79 таблицями та 23 рисунками.

У першому розділі *“Теоретико-методологічні аспекти дослідження соціальних ідентичностей та групових лояльностей”* здійснено аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення та інтерпретації ключових понять роботи – *“соціальна ідентичність”* та *“групова лояльність”*.

З урахуванням ідеї трикомпонентної структури ідентичності А. Ручки та теоретичних засад Н. Еліаса щодо діалектичного взаємозв'язку *“Я-Ми-ідентичностей”* авторкою сформульовано робоче визначення терміну *“соціальна ідентичність”* як усвідомлення індивідом приналежності до певної соціальної спільноти на основі суб'єктивного чинника прихильності/ лояльності до її представників та об'єктивних передумов формування зазначеної суспільної когорти (наприклад, спільності території проживання, мови, звичаїв, традицій, історичної пам'яті тощо) (С. 47); також представлено типологізацію (С. 40–41).

Теоретико-методологічною основою обґрунтування поняття *“групова лояльність”* стали ідеї К. Джеймс та Р. Кропанзано щодо трактування зазначеного соціального явища, ідеї три- та чотирьохкомпонентної структур цього феномену Д. Дракмена, М. Ван Вугта і К. Гарт. Це уможливило формулювання авторського визначення поняття *“групова лояльність”* (С. 60–61). Вперше дисертанткою сконструйовано концептуальну шкалу змістового наповнення зазначеного феномену з розширеною експлікацією (С. 57), на якій крайніми точками є *“повна лояльність”* до певної ми-групи та *“повна антилояльність”* до відповідної їй вони-групи, серединна позначка на шкалі символізує індіферентний стан або відсутність лояльності. Авторкою застосовано та адаптовано до потреб дослідження ідею гайфенізму (подвійної лояльності) Е. Богардуса для пояснення амбівалентних проявів свідомості громадян України (С. 53). Дисертантка пропонує розширену класифікацію факторів формування групових лояльностей з акцентом на наступних типах:

конвенціональному традиційному (лояльність до групи як данність традиції) та конвенціональному інструментальному (лояльність до групи через самоконструювання приналежності до неї) (С. 56). Крім того, авторка виокремлює сфери формування групових лояльностей – соціальну, економічну, політичну та культурну (С. 56).

У другому розділі дисертаційної роботи *“Концептуалізація взаємозв’язку соціальних ідентичностей та групових лояльностей в українському соціумі в умовах суспільних перетворень”*, спираючись на принципи теорії множинних модерностей Ш. Айзенштадта, авторка обґрунтовує суспільно-історичний контекст ймовірних взаємодій соціальних ідентичностей та групових лояльностей. Дисертантка доводить евристичний потенціал зазначеної теорії, у рамках якої модерність моделюється не як ідеальний монозмистовий тип, а як наповнена внутрішніми антагонізмами та суперечностями реальність. Відтак, з урахуванням основних теоретичних положень теорії множинних модерностей авторка виділяє характерні риси сучасного українського суспільства – *“навздогінна модернізація”*, *“відкладений транзит”*, вплив особливих історичних спадщин різних географічних частин України на регіональні відмінності в структурах соціальних ідентичностей та системах лояльностей (С. 83–84).

На додаток до теорії множинних модерностей, яку використано для інтерпретації суспільно-історичного контексту формування соціальних ідентичностей та групових лояльностей, дисертантка застосовує основні положення теорії морфогенезу М. Арчер. Біангуляція цих теорій уможливила створення авторської моделі ймовірних кореляцій між соціальними ідентичностями та груповими лояльностями в українському суспільстві із розширеною експлікацією до неї (С. 89). Дисертанткою здійснено загальний опис концептуальної схеми ідентичнісно-лояльнісних взаємодій на загальнонаціональному (С. 91–95) та регіональному рівнях (С. 97–99).

На основі операціоналізації ключових понять дослідження дисертантка узагальнює, що групова лояльність є суб’єктивною складовою соціальної ідентичності й адекватним інструментом для інтерпретацій її змістового

наповнення. Аплікація базових концептів дисертаційної роботи дала змогу дисертантці сформулювати розширене авторське визначення соціальної ідентичності з урахуванням компоненту групової лояльності у ньому. Відтак вперше авторка дає наступне означення досліджуваного феномену: “Соціальна ідентичність – це усвідомлення приналежності до певної соціальної спільноти на основі суб’єктивного чинника групової лояльності як прихильності до членів цієї групи, що характеризується визнанням подібності з ними, відчуттям позитивних емоцій щодо них, соціальними зв’язками між її представниками та їхньою прогруповою поведінкою та об’єктивних передумов формування зазначеної суспільної когорти, наприклад, спільності території проживання, мови, звичаїв, традицій, історичної пам’яті тощо” (С. 86–87). Це можна вважати важливим доробком дисертантки і принциповою науковою новизною.

У третьому розділі *“Регіональний контекст формування та взаємодії соціальних ідентичностей і групових лояльностей в сучасному українському суспільстві”* авторка здійснює порівняльний аналіз новітніх емпіричних досліджень у царині ідентичнісно-лояльнісної проблематики. Вона виокремлює низку тенденцій у сучасному науковому дискурсі: ухил у бік вивчення етнонаціональних ідентичностей, вимірювання яких здебільшого зводиться до побудови бінарних індексів із змінними щодо мови та етнічності (С. 118); застосування історично сформованої регіональної структури України, яка апріорно будується за принципом “зверху-вниз”, за винятком О. Стегнія та М. Чурилова, які моделюють регіони України з урахуванням взаємодії комплексу чинників за принципом “знизу-вверх” (С. 119); брак теоретичних та емпіричних напрацювань щодо феномену групових лояльностей, за винятком розробок харківських соціологів у контексті організаційної та споживчої лояльностей.

У своєму дослідженні дисертантка виявляє ієрархію соціальних ідентичностей громадян сучасної України у часовому зрізі (С. 122–123); здійснює операціональне моделювання структур змінних характеристик (факторів та показників) у межах п’яти тематичних контекстів (С. 125–130);

визначає сили кореляції між соціальними ідентичностями та груповими лояльностями з метою підтвердження висунутої нею тези про те, що групові лояльності є суб'єктивними складовими соціальних ідентичностей (С. 130, 134); представляє загальний рейтинг регіоналізуючих показників (С. 144) із його розширеною інтерпретацією.

Заслуговує уваги те, що дисертантка не просто вводить у науковий обіг авторські концепти та моделі, а й здійснює їхню емпіричну апробацію у рамках існуючих моделей. Зокрема, мова йде про перевірку валідності моделі регіоналізації сучасної України О. Стегнія та М. Чурилова за показниками соціальних ідентичностей та групових лояльностей (С. 146–153) та про перевірку ймовірних відмінностей ідентичнісно-лояльнісних комплексів жителів міст Львова та Донецька за параметрами “старого” й “нового” регіоналізмів у контексті посткомуністичних трансформацій (С. 153–158).

Принциповою новизною дисертаційної роботи є авторське моделювання структури регіонів України за показниками взаємодії соціальних ідентичностей та групових лояльностей у хронологічній перспективі (С. 176–177).

Привертає увагу використання картографічної та рисункової методик представлення регіонів України. Новаторським є матричний формат структурування областей України в регіони та зони відповідно до поведінки показникових змінних соціальних ідентичностей та групових лояльностей (С. 226–271, 281–283).

Значущість дослідження для науки і практики, впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого використання

Одержані дослідницькі результати мають значний потенціал до використання, а саме:

- структурами державної влади для оптимізації політики в контексті розвитку регіонів у сучасній Україні;
- науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти для викладання навчальних дисциплін студентам бакалаврських програм із соціології, історії та культурології;

- як теоритична база для науковців для нових міждисциплінарних досліджень у сфері регіоналістики в сучасній Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертація виконана в межах науково-дослідних тем кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка: “Конструювання групових ідентичностей, формування суспільних лояльностей та інституціональний розвиток у сучасному українському суспільстві: глобальний та регіональний контекст” (номер державної реєстрації 0111U005522); “Скерованість та динаміка змін в сучасному українському суспільстві” (номер державної реєстрації 0114U004137); науково-дослідної теми Інституту історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка ОБ-60Ф “Регіоналізм в Україні: ідентичності, цінності, історія” (номер державної реєстрації 0117U0001238).

Повнота викладу результатів в опублікованих працях та апробація на конференціях

Основні положення дисертації знайшли відображення в 11 наукових публікаціях: з них 5 статей – в наукових виданнях України, затверджених МОН як фахові зі соціології; 1 стаття – у закордонному періодичному виданні; 5 тез доповідей – у збірниках конференцій. Ознайомлення з доробком наукових публікацій вказує на належне і відповідне встановленим вимогам наукове представлення роботи.

Також авторські наукові ідеї широко апробовані на наукових конференціях, зокрема в соціологічному науковому співтоваристві, серед яких: X ювілейний Львівський соціологічний Форум “Змінність соціальних просторів крізь соціологічну оптику: прояви, контексти, можливості” (м. Львів, 13 жовтня 2016 р.); XIV Міжнародна науково-практична конференція “Проблеми розвитку соціологічної теорії: структурні зміни і соціальна напруженість” (м. Київ, 25–26 травня 2017 р.); International MAG Convention “TheImageoftheSelf” (Lviv, Ukraine, June 27–29, 2018) та інші.

Спрямованість та географія науково-практичних конференцій, де

відбувалася апробація дисертаційного дослідження, характер статей дисертантки, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, повною мірою розкривають дослідницьку проблему.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо за необхідне зазначити наступні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи:

1) Не цілком зрозуміло, чим зумовлений вибір дисертанткою часових меж дослідження, які окреслено з 1994 року до 2017 року. На наш погляд, більш логічно було б розпочати з 1991 року – часу здобуття Україною незалежності.

2) При окресленні широкої емпіричної бази роботи варто було б більш чітко вказати безпосередню роль здобувачки у цих дослідницьких проектах і окреслити, що саме складає її авторську частину.

3) Кризь призму соціальних ідентичностей та лояльностей, дисертантка аналізує регіональну мапу України. На наш погляд, авторці варто було б подати більш чітку інтерпретацію поняття «регіон». Наприклад, як територіально окреслюється Західний регіон, і чи тотожними є ідентичності і лояльності мешканців Галичини, Буковини і Закарпаття, які згідно до такого поділу входять до цього регіону.

4) На наш погляд, робота би значно виграла, якби здобувачці вдалося виявити динаміку взаємозв'язку «центру – периферії» в межах України (за підходом світ-системного аналізу І. Валлерстайна), взаємодії «полярних» регіонів через призму ідентичностей та лояльностей.

5) Щодо практичної значимості роботи, то дисертантка чітко окреслила перспективи подальшого впровадження одержаних наукових результатів, однак важливо було більш детально наголосити на тому, де вони вже знайшли практичне втілення.

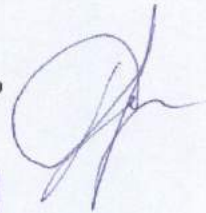

Загалом наведені вище зауваження не знижують високого рівня дисертаційного дослідження і не зменшують вагомих дослідницьких результатів її авторки.

Загалом за своєю актуальністю, науковою новизною та практичною значущістю, а також рівнем виконання дисертаційна робота «Соціальні ідентичності та групові лояльності в сучасному українському суспільстві» відповідає чинним вимогам щодо кандидатських дисертацій, зокрема пп. 9, 11, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р., а її авторка, Ващинська Ірина Іванівна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент:

доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри правознавства,
соціології та політології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

С. А. Щудло

